

پژ و هـش

تغییر و تداوم سیاست خارجی ایران در دوره پزشکیان

13 اوت 2024

دکتر عبد الرؤوف مصطفی

پژوهشگر امور سیاسی

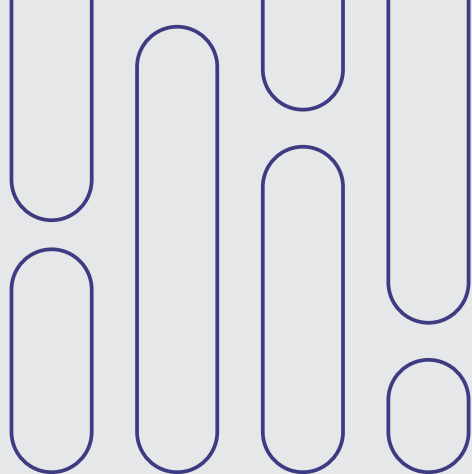
دکتر یحیی بوزیدی

پژوهشگر امور سیاسی

RASANAHA

المعهد الدولي للدراسات الإيرانية
International Institute for Iranian Studies

فهرست مطالب

نخست. ویژگیهای سیاست خارجی ایران در دوره	
پزشکیان	3
دوم. فرصتهای پزشکیان در سیاست خارجی	12
سوم. عوامل تأثیرگذار بر رهیافتهای پزشکیان در مورد	
جهان خارج	16
چهارم. میزان تغییر در سیاست خارجی ایران در زمان	
پزشکیان	22
برآیند	26

در پی سانحه مرگبار بالگرد حامل ابراهیم رئیسی، و با پیروزی مسعود پزشکیان رئیس جمهور اصلاح طلب، نهاد ریاست جمهوری ایران تغییر مهمی را تجربه کرد. بررسی ابعاد تغییر در سیاست خارجی ایران در دوره رئیس جمهور جدید در سایه اختیارات گسترده رهبر در زمینه سیاست خارجی، از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا ایران یک بازیگر مهم در منطقه است که در روند امور منطقه ای و بین المللی تأثیر گذار است. و به حکم موقعیت جغرافیایی و توانمندیهای اقتصادی و همچنین منابع انسانی که دارد، در سیاستهای جهانی از جایگاه ژئوپلیتیک مهمی برخوردار است. و در حوزه روابط خارجی، با مسائل منطقه ای و بین المللی پیچیده و مهمی درگیر است.

بعد از سالها سیطره اصلاح طلبان بر نهاد ریاست جمهوری، پیروزی رئیس جمهور اصلاح طلب سؤالات چندی را مطرح می کند: رئیس جمهور جدید تا چه میزان در ابعاد سیاست خارجی یعنی در محتوا، روند تدوین سیاست خارجی، ابزارهای اجرای آن و برآیند آنها تأثیرگذار است؟ ویژگیها، چالشها و فرصتهای سیاست خارجی احتمالی رئیس جمهور جدید در قبال نهادهای دخیل در سیاست خارجی ایران کدامند؟ آیا مسعود پزشکیان در حوزه روابط خارجی مخصوصا در زمینه سه پرونده اصلی با طرفهای منطقه ای و بین المللی یعنی مذاکرات هسته ای، برنامه موشکهای بالستیک و حمایت از گروههای شبه نظامی ولایتمدار و ماهیت روابط با کشورهای همسایه مخصوصا کشورهای خلیج عربی می تواند به دستاورد تازه ای دست یابد؟

نخست. ویژگیهای سیاست خارجی ایران در دوره پزشکیان

ویژگیهای سیاست خارجی هر واحد بین المللی در دوره رئیس جمهور جدید با توجه به طرحها، اظهارات و مواضع او در قبال جهان خارج که در زمان کارزار انتخابات و همچنین سخنانی که بعد از پیروزی به عنوان رئیس جمهور ایراد می کند، مشخص می شود. حال، در مورد رئیس جمهور جدید ایران باید گفت که مهمترین ویژگی سیاست خارجی او بر محور " گفتگو و گشایش با جهان خارج" می چرخد. به گونه ای که با پیروی از الگوی

عملگراییانه با ایجاد توازن میان دو کفه ایدئولوژی و عملگرایی در سیاست خارجی ایران، زمینه رفع تحریمهای اقتصادی را فراهم سازد و از شدت تأثیر انزوا و تحریمها بکاهد. و بدین سان، بحرانهای داخلی که هر از چندگاهی به اعتراضات مردمی می انجامد، را حل کند. پزشکيان بر این باور است^(۱) که گشایش با جهان خارج به بهبود اوضاع نابسامان معیشتی و اقتصادی کمک می کند و با تقویت رشد اقتصادی مانع از مهاجرت فرزندان و آینده سازان کشور می شود. البته نباید از نظر دور داشت که ماهیت فعالیت رئیس جمهور در ایران، با دیگر کشورها تفاوتی دارد. و خواستها و رویکردهای رهبر تا حد زیادی رویکردهای رئیس جمهور و گزینه های او را تحت تأثیر قرار می دهد.

پزشکيان در تاریخ ۱ جولای ۲۰۲۴ میلادی در اولین مناظره تلویزیونی در دور دوم انتخابات بر ضرورت گفتگو و چانه زنی با دشمنان برای حل مسائل اختلافی اشاره کرد و گفت: " باید بنشینیم چانه بزنیم و مشکلات خودمان با دنیا را حل کنیم". او همچنین در توضیح سیاست خارجی خود گفت: "سیاست خارجی من برای رفاه مردم و ایجاد انگیزه ماندن و ساختن و رشد اقتصادی و توسعه است"^(۲). او در مقاله خود با عنوان "پیام من به دنیای جدید" که در تاریخ ۱۲ جولای ۲۰۲۴ میلادی در روزنامه انگلیسی زبان تهران تایمز منتشر شد، از اصل مصلحت به عنوان یک اصل مهم سیاست خارجی ایران یاد کرد و نوشت: سیاست خارجی دولت او بر پایه اصول «عزت، حکمت و مصلحت» استوار است^(۳).

تعیین محمد جواد ظریف وزیر خارجه اسبق به عنوان رئیس «شورای راهبری دوره انتقال» که وظیفه آن معرفی گزینه های مطلوب برای تصدی وزارتخانه های دولت چهاردهم به آقای پزشکيان است، همچنین افزایش شانس افرادی چون عباس عراقچی مذاکره کننده ارشد اتمی در دولت روحانی، علی اکبر صالحی وزیر خارجه اسبق ایران، مجید تخت روانچی سفیر ایران در سازمان ملل متحد برای تصدی وزارت خارجه حکایت از رویکردهای

(۱) خبرگزاری مهر، پزشکيان: بنزین را گران نخواهیم کرد، ۰۱ جولای ۲۰۲۴ م، تاریخ بازدید: ۱۲ جولای ۲۰۲۴ م، <https://bit.ly/3xGA0Y0>

(۲) همان.

(۳) Iranian President-elect Masoud Pezeshkian, My message to the new world, Tehran times, July ۲۰۲۴, ۱۲, Accessed: July ۲۰۲۴, ۱۲, <https://fu.pw/FZTODEIZ>

عملگرایانه رئیس جمهور جدید در قبال مسائل خارجی مخصوصا در قبال گفتگوهای هسته ای دارد به گونه ای که شبیه رویکرد روحانی - ظریف در قبال دنیای غرب یعنی اروپا و آمریکا است. در اینجا به مهمترین ویژگیهای سیاست خارجی احتمالی پزشکيان در قبال جهان خارج می پردازیم:

یک. اولویت دادن به حوزه منطقه ای در سیاست خارجی:

در سیاست گشایش و روزنه گشایی که رئیس جمهور اعلام کرده است، حوزه منطقه ای در رأس اولویتهای او قرار دارد. او در اظهارات، مناظرات و مقالات خود حوزه جوار را به عنوان اولین اولویت در بهبود روابط خارجی ایران مشخص کرده است. از این رو، انتظار می رود که او در خصوص منطقه، همان سیاست رئیس جمهور فقید ابراهیم رئیسی را در مورد بهبود روابط با کشورهای همسایه ادامه دهد تا به توصیه های رهبر در مورد ادامه راه رئیسی نیز عمل کرده باشد. گفتنی است خامنه ای در ۶ جولای ۲۰۲۳ میلادی در پیامی خطاب به ملت به مناسبت پیروزی رئیس جمهور پزشکيان گفت: " به جناب آقای دکتر پزشکيان رئیس جمهور منتخب توصیه می کنم با توکل به خداوند رحمان به افقهای بلند و روشن چشم بدوزند و با توکل به خداوند راه شهید رئیسی را ادامه دهند" (۱).

رئیس جمهور جدید بر ضرورت ایجاد "چارچوب منطقه ای" برای گفتگو و اعتماد سازی، توسعه پایدار و صلح میان کشورهای تأکید می کند که با تلاشهای دسته جمعی به ایجاد " منطقه ای قدرتمند" منجر شود که در آن نه منطق قدرت، بلکه قدرت منطق حاکم باشد. کشورهای منطقه با استفاده از ظرفیتهایی چون منابع فراوان و سنت های مشترک برخاسته از تعالیم صلح آمیز اسلامی می توانند در ایجاد چنین چارچوبی تلاش کنند. در مقاله پزشکيان هدف از این چارچوب، تقویت رهیافتهای ترویج صلح، ایجاد محیطی آرام و با ثبات برای توسعه پایدار ذکر شده است که با حل اختلافات موجود میان کشورهای منطقه، نه تنها مانع از بین رفتن انرژی و منابع این کشورها شود بلکه منابع و دارایی های منطقه در خدمت تقویت توانمندیهای منطقه و مقابله با چالشهای مشترک و دخالتهای

(۱) خبرگزاری ایسنا، رهبر انقلاب در پیامی به مناسبت انتخابات ریاست جمهوری چهاردهم: رفتارهای رقابتی دوران انتخابات به هنجارهای رقابتی تبدیل شود، ۰۶ جولای ۲۰۲۳م، تاریخ بازدید: ۲۰ جولای ۲۰۲۳م، <https://bit.ly/۳RW۰B۶P>

بیگانگان به کار گرفته شود و بدین سان کشورهای منطقه نقش مهمی در نظم جهانی پسا قطبی ایفا نمایند. در پرتو این دیدگاه، انتظار می رود پزشک‌یان رویکردهای زیر را در پیش گیرد:

الف. تداوم تقویت روابط میان کشورهای عرب و ایران: به احتمال زیاد، ایران به تلاشها برای تقویت روابط با تمام کشورهای عربی و خلیجی و مخصوصاً تقویت روابط با پادشاهی عربستان سعودی ادامه خواهد داد. زیرا او در مقاله خود بر "همکاری با پادشاهی عربستان سعودی، امارات، کویت، قطر، بحرین، پادشاهی عمان و عراق" و همچنین تقویت روابط مشترک در چارچوب سازمانهای منطقه ای به منظور تعمیق روابط اقتصادی، تقویت روابط تجاری و ارتقای سرمایه گذاری های مشترک تأکید کرده است^(۱). این دیدگاه با توصیه های رهبر به رئیس جمهور جدید در مورد ادامه راه مرحوم رئیسی در روابط خارجی نیز سازگار است. قابل ذکر است که رهبران و رؤسای اکثر کشورهای عربی و خلیجی برای پزشک‌یان پیام تبریک ارسال کردند که نشان می دهد این کشورها به همکاری با رئیس جمهور جدید ایران چشم دوخته اند.

ب. ادامه روابط خصمانه با اسرائیل: دیدگاه رئیس جمهور جدید ایران در مورد اسرائیل، از ادامه روابط خصمانه میان این دو کشور حکایت دارد. زیرا او می خواهد سیاست گشایش با تمام پایتخت های جهان به استثنای تل آویو را در پیش گیرد. او در مقاله خود آورده است که: اسرائیل همچنان یک رژیم آپارتاید است که «نسل کشی» را نیز به کارنامه تیره خود - که شامل اشغال، جنایات جنگی، پاکسازی قومی، شهرک سازی، برخورداری از سلاح های هسته ای، ضمیمه غیرقانونی سرزمین های دیگران و تهاجم به همسایگانش بوده - اضافه کرده است^(۲).

رئیس جمهور جدید در مقاله خود مراحل اقدامات ضد اسرائیل را نیز مشخص کرد، اول: مشارکت با کشورهای عربی برای استقرار آتش بس و متوقف کردن کشتار مردم غزه را در اولویت قرار دهند تا از گسترش دامنه جنگ جلوگیری شود. دوم: باید با جدیت تلاش کنیم تا به اشغال

(1) Iranian President-elect Masoud Pezeshkian, My message to the new world, Tehran times, Ibid.

(2) Iranian President-elect Masoud Pezeshkian, My message to the new world, Tehran times, Ibid.

طولانی مدتی که زندگی چهار نسل از فلسطینیان را ویران کرده است، پایان دهیم. زیرا دولتها بر اساس «کنوانسیون نسل کشی ۱۹۴۸» موظف به اتخاذ اقدامات لازم برای جلوگیری از نسل کشی هستند. سوم: دعوت از کشورهای عربی برای قطع روابط با اسرائیل؛ نه اینکه با عادی سازی روابط با تل آویو به اسرائیل پاداش دهند.

تداوم روابط خصمانه میان تهران و تل آویو بیانگر این است که تهران برای پیشبرد اهداف توسعه طلبانه خود همچنان با بهانه قرار دادن مسأله فلسطین به حمایت‌های خود از محور موسوم به مقاومت ادامه می‌دهد و مسلماً این وضعیت به معنای ادامه سیاست‌های خصمانه اسرائیل در خاورمیانه خواهد بود. همچنین، موضع پزشکیان در قبال عادی سازی روابط کشورهای عربی با اسرائیل، وی را در نحوه ایجاد توازن محاسبات خود میان تقویت روابط با کشورهای عربی و خلیجی از یک طرف و مخالفت با عادی سازی روابط این کشورها با اسرائیل از دیگر سو، را در مضمضه قرار می‌دهد.

دو. طرح منطقه ای؛ خط قرمز ایران است:

رئیس جمهور جدید به خوبی می‌داند که طرح توسعه طلبانه ایران که محور مقاومت ستون فقرات آن محسوب می‌شود، خط قرمز نظام است. از این رو، وی در گفتگو با بشار اسد رئیس جمهور سوریه و همچنین در پیامهایی که برای حسن نصر الله دبیر کل حزب الله لبنان و رئیس دفتر سیاسی حماس ارسال کرد، اعلام کرد که چون همیشه به حمایت از جنبش‌های مقاومت در خاورمیانه ادامه خواهد داد. به عنوان مثال در نامه او به حزب الله آمده است: "ایران همواره پشتیبان مقاومت مردم منطقه در مقابل رژیم نامشروع صهیونیستی بوده است. حمایت از مقاومت ریشه در سیاست‌های اصولی نظام جمهوری اسلامی ایران، آرمان‌های خمینی و رهنمودهای مقام رهبری دارد و با قدرت تداوم خواهد داشت"^(۱).

به باور بسیاری از ناظران، موضع پزشکیان در قبال محور مقاومت، به تمام معنا اجرای توصیه‌های خامنه‌ای است و این گویای رابطه مثبت میان رئیس جمهور جدید و خامنه‌ای است. که گاهی در تعریف و تمجید خامنه

(۱) خبرگزاری مهر، پیام پزشکیان به حسن نصرالله؛ حمایت از مقاومت با قدرت ادامه می‌یابد، ۰۸ جولای ۲۰۲۴، <https://bit.ly/3xPPwNG>

ای از پزشک‌یان و موضع او و همچنین در توصیه ۲۲ جولای ۲۰۲۴ او به مجلس برای موافقت با کابینه پیشنهادی پزشک‌یان و گاهی نیز در حمایت‌های پزشک‌یان از رهنمودهای رهبری و تعریف و تمجید از وی به عنوان رهبر فرزانه خود را نشان داده است. همچنین رابطه پزشک‌یان با سپاه پاسداران مثبت به نظر می‌رسد که در چندین مورد خود را نشان داده است. اول، بعد از آنکه قاسم سلیمانی در حمله هوایی آمریکا در اوایل سال ۲۰۲۰ میلادی در نزدیکی فرودگاه بغداد ترور شد، مسعود پزشک‌یان یونیفورم سپاه بر تن کرد و چغیه بر گردن انداخت و با این اقدام آشکارا حمایت خود را از سپاه نشان داد. دوم، او در مناظره‌های انتخاباتی از سلیمانی تمجید کرد و او را قهرمان ملی خواند. او گفت: "یکی از دلایلی که دیگران نمی‌توانند علیه ایران کاری انجام دهند، همین سپاه است"^(۱). سوم، پزشک‌یان برای دیدار با خانواده سلیمانی به خانه او رفت و در این دیدار گفت: سلیمانی یک شخصیت ملی و مردمی و متعلق به همه جهان اسلام بود. او دیدگاه فرقه‌ای نداشت و مردم را در گروه و یا طیف معینی نمی‌دید. و ما باید با تاسی به راه و مرام شهید سلیمانی، مشکلات کشور را حل کنیم"^(۲). چهارم، مواضع مثبت فرماندهان سپاه در قبال پیروزی پزشک‌یان و مضمون دیدار تبریکی فرماندهان ارشد سپاه^(۳) در ۱۴ جولای ۲۰۲۴ میلادی به رئیس‌جمهور جدید، همگی نشان از رابطه مثبت میان طرفین دارد. به عنوان مثال، حسین سلامی فرمانده سپاه گفت: "سپاه پاسداران آماده است برای اجرای سیاست‌های خامنه‌ای با پزشک‌یان همکاری کند"^(۴).

سه. بازگشت به سیاست‌های گفتگو و گشایش با جهان غرب:

با در نظر داشت برنامه‌های رئیس‌جمهور جدید می‌توان گفت که او برای بازگشت به روند گشایش با غرب تلاش خواهد کرد؛ زیرا به باور او،

(۱) مجتبی هاشمی، سلام پزشک‌یان به نصرالله: ادامه هم پیمانی با نیابتی‌ها، وبسایت العربیه فارسی، ۱۰ ژوئیه ۲۰۲۴، ت. تاریخ بازدید: ۲۰ جولای ۲۰۲۴، <https://tu.pw/WRCVeSeB>

(۲) خبرگزاری ایرنا، پزشک‌یان: باید با تاسی به راه و مرام شهید سلیمانی، مشکلات کشور را حل کنیم، ۱۹ جولای ۲۰۲۴، تاریخ بازدید: ۲۰ جولای ۲۰۲۴، <https://bit.ly/3y6iMzS>

(۳) سرلشکر حسین سلامی فرمانده کل سپاه، سردار امیرعلی حاجی زاده فرمانده نیروی هوا فضای سپاه، سردار محمد پاکپور فرمانده نیروی زمینی سپاه، سردار علیرضا تنگسیری فرمانده نیروی دریایی سپاه، سردار اسماعیل قائمی فرمانده نیروی قدس سپاه، سردار مجید خادمی رئیس سازمان حفاظت اطلاعات سپاه و سردار محمد کاظمی فرمانده سازمان اطلاعات سپاه، سردار غلامرضا سلیمانی رئیس سازمان بسیج، سردار عبدالرضا عابد فرمانده قرارگاه سازندگی خاتم الانبیا ص و عبدالله حاجی صادقی نماینده ولی فقیه در سپاه.

(۴) خبرگزاری ایسنا، فرماندهان ارشد سپاه با رئیس‌جمهور منتخب دیدار کردند، ۱۴ جولای ۲۰۲۴، تاریخ بازدید: ۱۸ جولای ۲۰۲۴، <https://bit.ly/3cQtWrg>

سیاست‌های بسته مانع از تحقق سیاست‌های کلی رهبر مبنی بر اینکه ایران تا سال ۲۰۲۵ میلادی در همه زمینه مقام اول منطقه ای را کسب کند، شده است^(۱). لذا، به نظر او سیاست کنونی یعنی دیپلماسی اقتصادی برای بی اثر ساختن تحریمها که رئیس جمهور فقید ابراهیم رئیسی در پیش گرفته بود، در کاهش آثار تحریمها و بهبود اوضاع معیشتی و کاهش میزان اعتراضات مردمی، کاساز نخواهد بود؛ زیرا اساسا این سیاست در طولانی مدت جواب می دهد؛ در حالیکه بحرانهای کنونی ایران نیازمند راه حل‌های سریع و زودبازده هستند. و جز با رفع تحریمها و تأمین درآمدهای کلان که سطوح اقتصادی و معیشتی کشور را ارتقا دهد، ممکن نخواهد شد.

الف. احیای گفتگوهای هسته ای: به باور پزشکیان، از سرگیری گفتگوهای هسته ای برای رفع تحریمهایی که اقتصاد ایران را تحت فشار قرار داده است، یک اولویت و ضرورت است. و در این شرایط که ایران با نارضایتی فزاینده مردمی دست و پنجه نرم می کند به خاطر اینکه نمی تواند صادرات نفت خود را افزایش دهد، روزانه ضررهای قابل توجهی را متحمل می شود. از این رو، احیای برجام نتایج مثبتی به دنبال دارد و می تواند جلوی این نوع ضررها را بگیرد. به باور پزشکیان، همین نتایج مثبت برجام بود که سبب شد رئیس جمهور پیشین آمریکا در سال ۲۰۱۸ میلادی از برجام خارج شود^(۲). لذا، می توان مهمترین وعده های انتخاباتی رئیس جمهور جدید را اینگونه بیان کرد:

- تلاش برای بازنگری و اصلاح «قانون اقدام راهبردی برای رفع تحریمهای آمریکا» که مجلس ایران در دسامبر ۲۰۲۰ میلادی با تصویب این قانون، سطح پایبندی هسته ای ایران را کاهش داد. و به گفته محمد جواد ظریف این قانون بزرگترین مانعی بود که بازگشت اداره بایدن به برجام را متوقف کرد.

- پیوستن به مجموعه اقدام مالی FATF؛ زیرا عدم پیوستن به این مجموعه سبب شده است که ایران نتواند از سیستم بانکی جهانی استفاده کند. بسیاری از ناظران بر این باورند که احیای برجام و رفع تحریمها آزمون

(۱) خبرگزاری مهر، پزشکیان: بنزین را گران نخواهیم کرد، ۰۱ جولای ۲۰۲۳ م، تاریخ بازدید: ۱۲ جولای ۲۰۲۴ م، <https://bit.ly/۳xGA0Y۰>
(۲) Iranian President-elect Masoud Pezeshkian, My message to the new world, Tehran times, Ibid.

بزرگی برای رئیس جمهور جدید و معیار موفقیت و یا شکست او در دوران ریاستش می باشد؛ به ویژه اینکه موضع متفاوت او با موضع محافظه کاران در مورد غرب و برجام، شانس او را در انتخابات بالا برد و بسیاری از ایرانیان با پیروزی او به شادی و پایکوبی پرداختند. زیرا در نتیجه سیاستهای تندروها در قبال غرب، اقتصاد ایران دچار نابسامانی بزرگی شده است. و بسیاری از رأی دهندگان ایرانی بیم آن داشتند که با پیروزی محافظه کاران این وضعیت اسفبار ادامه یابد؛ به ویژه بعد از آنکه سعید جلیلی نامزد محافظه کار در مناظره ها تصریح کرد که او راه محافظه کاران پیشین را در قبال جهان خارج ادامه خواهد داد.

ب. گفتگوهای ایران و اروپا: رئیس جمهور جدید ایران نسبت به آغاز گفتگوی سازنده با پایتختهای اروپایی با هدف ترمیم روابط بر اساس اصول احترام متقابل و برابری ابراز تمایل کرده است تا باشد که کشورهای اروپایی به اشتباه خود در عدم پای بندی به تعهدات برجامی پی ببرند. گفتنی است که کشورهای اروپایی در مورد تشویق سرمایه گذاری در ایران، حمایت مؤثر از شرکتهای در برابر تحریمهای آمریکا و تضمین معاملات فعال بانکی متعهد شده بودند اما بعد از خروج ایالات متحده از برجام به تعهدات خود پایبند نماندند. اکنون برای تقویت همکاری میان ایران و اروپا فرصتهای زیادی وجود دارد که از جمله می توان به همکاری در زمینه فناوری، مسائل امنیت انرژی، پروژه های لجستیک فرامرزی، مسائل پناهندگی، تروریسم و مواد مخدر اشاره کرد.

پزشکیان در مقاله خود، خطاب به ایالات متحده و کشورهای اروپایی گفته است که تلاش برای دستیابی به بمب هسته ای در راهبرد دفاعی ایران جایی ندارد و خروج ایالات متحده از برجام و وضع تحریمهای بیشتر بر ایران و همچنین ترور قاسم سلیمانی از جمله عواملی بودند که ایران را به کاهش تعهدات برجامی سوق داد⁽¹⁾.

حمایت ایران از روسیه در جریان آنچه از آن به عملیات ویژه نظامی در اوکراین یاد می کند، حساسیت ها و مواضع تند کشورهای غربی در قبال ایران را

(1) Ibid.

برانگیخته است و همین امر تلاش پزشکیان در پر کردن شکاف با کشورهای غربی، را با مشکل روبرو خواهد ساخت.

چهار. تقویت روابط ایران با قدرتهای موازنه گر:

رئیس جمهور پزشکیان بر ضرورت تقویت روابط ایران با قدرتهای موازنه گری چون چین و روسیه به عنوان مهمترین قدرتهای اردوگاه شرق تأکید دارد که خواهان نظام بین المللی چند قطبی و پایان سلطه یک جانبه ایالات متحده هستند. زیرا تقویت روابط ایران با این قطب جهانی، باعث تقویت قدرت ایران شده و شرطهای ایران در گفتگوهای برجامی را تقویت می کند. پزشکیان در مقاله خود آورده است: " چین و روسیه همواره در روزهای سخت دوست و پشتیبان ما بوده اند. ما این دوستی را بسیار ارزشمند می دانیم. نقشه راه ۲۵ ساله ایران و چین یک گام مهم در جهت ایجاد یک «شراکت جامع راهبردی» سودمند برای هر دو کشور است. " وی همچنین افزوده است: " روسیه یک هم پیمان راهبردی ارزشمند و همسایه ایران است و دولت من متعهد است که گسترش و تقویت همکاریهای دوجانبه و چندجانبه با روسیه را - به ویژه در چارچوب هایی مانند بریکس، سازمان همکاری شانگهای و اتحادیه اقتصادی اوراسیا - در اولویت قرار دهد.^(۱) همچنین تسلط تندروها بر نهادهای کشور به نفع تداوم تقویت روابط نظامی با اردوگاه شرق در قالب ادامه ارسال پهپاد به روسیه برای استفاده در جنگ علیه اوکراین و تقویت روابط با چین و کره شمالی در همه زمینه ها است.

پنج. شخصیت رئیس جمهور و کارنامه وی در عرصه های علمی و اجرایی:

در مقایسه با رئیسی رئیس جمهور سابق، پزشکیان از لحاظ سوابق اجرایی برای جهان خارج تقریباً شناخته شده نیست و برخلاف رئیس جمهور قبلی، او برآمده از حلقه های تنگ و نزدیک به رهبر نیست. از نگاه جهان خارج، او شخصیتی واقع بین است و همین امر نیز ارتباط با وی را آسانتر می سازد. در حالیکه، ابراهیم رئیسی از اردوگاه محافظه کاران بود و در مورد مسائل

(۱) Ibid.

خارجی موضعی تندروانه ای داشت. و از آنجا که او یکی از اعضای "کمیته مرگ" و متهم به دست داشتن در صدور حکم مرگ هزاران تن از مخالفین نظام همچون اعدامهای مشهور ۱۹۹۸ بود، جوامع غربی به او روی خوش نشان نمی دادند و همین مسأله ارتباط میان او و جهان خارج را دشوار ساخته بود.

با توجه به آنچه بیان شد، به احتمال زیاد پزشکین یک روند عملگرایانه تازه ای را در پیش می گیرد که در مدیریت روابط خارجی از هر دو الگوی عملگرایانه اصلاح طلبان و محافظه کاران بهره گیرد. یعنی او در قبال حوزه بین الملل رویکرد عملگرایانه ای در پیش گیرد و راه حسن روحانی و محمد خاتمی را ادامه دهد. و در قبال حوزه منطقه رویکرد محافظه کارانه ای داشته باشد و طبق توصیه های رهبر، با ادامه راه ابراهیم رئیسی، برای بهبود روابط با کشورهای همسایه و پیگیری دیپلماسی اقتصادی، تلاش کند. در نتیجه، پزشکین موضع واقع بینانه ای را در پیش خواهد گرفت که تنشها با جهان خارج به حداقل برسد.

دوم. فرصتهای پزشکین در سیاست خارجی

رئیس جمهور پزشکین با فرصتهایی که در اختیار دارد، می تواند دستاوردهایی را در سیاست خارجی رقم بزند و یا حداقل، برزی بن بست ها را از میان بردارد. اکنون به این فرصتها می پردازیم:

یک. نرمش خامنه ای در نتیجه فشارهای داخلی:

مشارکت پایین در دور اول انتخابات ریاست جمهوری به وضوح نشان داد که ایرانیان از نظام سیاسی در قبضه محافظه کاران و توانایی آنان در حل مشکلات کشور، کاملاً ناامید شده اند. البته پیش از انتخابات، کشور شاهد چندین اعتراضات مردمی بود که از روند صعودی نمودار اعتراضات از لحاظ کمی و کیفی حکایت داشت و نظام ایران را نسبت به آینده اش نگران ساخت. و شاید همین امر نیز خامنه ای را بر آن داشت تا این بار انتخابات را به نحوی مهندسی کند که برای برون رفت از بحرانهای گوناگون کشور مؤثر افتد. نظر به اینکه این بحرانها در تحریمهای بانکی و بین المللی

ریشه دارد^(۱)، این امکان وجود دارد که رهبر به پزشک‌یان مجال دهد تا برای جلوگیری از وخیم تر شدن اوضاع معیشتی که قطعاً اعتراضات مردمی را به دنبال خواهد داشت، و همچنین برای ایجاد یک فضای با ثبات برای انتقال قدرت و پساخامنه‌ای، با هدف رفع تحریمها و یا حداقل برداشتن بخشی از تحریمها در عرصه سیاست خارجی به توافقاتی دست یابد. البته این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت در صورتیکه به خاطر مواضع سرسختانه آمریکا و غرب ایران در این سیاست گشایش با جهان خارج شکست بخورد، تقصیرها بر گردن رئیس‌جمهور اصلاح طلب و کشورهای غربی می افتد و رهبر همچنان مسئولیت هیچ اشتباهی را به دوش نمی گیرد.

دو. تمایل قدرتهای غربی به حمایت از اصلاح طلبان:

قدرتهای بین‌المللی می دانند که رهبر ایران قدرت را در قبضه خود دارد و رئیس‌جمهور اختیارات محدودی دارد. اما گرایش رئیس‌جمهور جدید به جریان اصلاح طلب همانطور که بر مشارکت مردم در انتخابات تأثیر گذاشت، احتمالاً بتواند برخی قدرتهای بین‌المللی را به همکاری با رئیس‌جمهور اصلاح طلب سوق دهد. تا در افکار عمومی داخلی این باور را ترویج کند که برخلاف جریان محافظه کار که سیاستهای خصمانه اش با غرب اوضاع کشور را بحرانی کرده است، جریان اصلاح طلب می تواند در راستای تأمین منافع ایرانیان گام برداشته و ارتباط ایران با جهان را برقرار سازد. از این رو، برخی دیدگاهها در غرب به ایالات متحده پیشنهاد می دهند که از کانالهای سری در مورد همکاری با رئیس‌جمهور جدید پیام بدهد. تا پزشک‌یان نیز به این باور برسند که غرب در مقابل اقدامات اعتدال‌گرایانه ایران، پاسخی مثبت و متقابل خواهد داد^(۲).

سه. تلاشهای بین‌المللی در راستای کاهش تنش در خاورمیانه:

با توجه به در هم تنیدگی منافع اقتصادی طرفهای منطقه ای و بین‌المللی در خاورمیانه، و جایگاه این منطقه به عنوان صادر کننده انرژی و مسیر تجارت بین‌المللی، این طرفها در مورد خطرات ناشی از تشدید تنش

(۱) عبدالرضا فرجی راد، پزشک‌یان زنگ هشدارهای سیاست خارجی را شنیده است!، فرارو، ۲۱ تیر ۱۴۰۳، تاریخ بازدید: ۱۸ جولای ۲۰۲۴، <https://bit.ly/۳f۲NydJ>

(۲) ALON BEN-MEIR, Cooperating with Iran's new president far outweighs the risks – opinion, Jerusalem Post, JULY ۲۰۲۴, ۱۴, <https://tinyurl.com/۲۲pk۳kvr>

در خاورمیانه و بدل شدن آن به یک جنگ منطقه ای اتفاق نظر دارند. به قدرت رسیدن رئیس جمهور اصلاح طلب در ایران نیز به نفع همین تفکر است که اتفاقاً رهبر نیز با آن مخالفتی ندارد؛ زیرا هرچند که اولین رویارویی مستقیم میان ایران و اسرائیل در زمان رهبر و رئیس جمهور محافظه کار روی داد، اما روند مدیریت رویارویی بسیار با عقلانیت همراه بود و در همان زمان تهران تأکید کرد که تمایلی به تشدید سطح تنشها ندارد. از این رو، مسعود پزشکیان با رویکرد اصلاح طلبانه در این زمینه می تواند بسیاری از مشکلات را از دوش رهبر بردارد. از سویی دیگر، منافع قدرتهای غربی و بین المللی اقتضا می کند که نگذارند سطح درگیریها از قواعد معمول درگیری فراتر رفته و به یک جنگ تمام عیار بدل شود. از این رو، برخی محافل غربی بر این باورند که تغییر دولت در ایران برای پایتختهای غربی فرصتی کاملاً مناسب است تا گزینه دیپلماسی با ایران را در اولویت قرار دهند و این هدف را دنبال کنند که ایران را به توقف برنامه هسته ای و کنار گذاشتن آن، و ممانعت از تشدید تنشهای نظامی در خاورمیانه قناعت دهند^(۱). لذا، شایسته است که فرصت و زمینه موفقیت رئیس جمهور منتخب را فراهم کرد؛ زیرا دستاوردهایی که از این رهگذر نصیب ایالات متحده و اسرائیل می شود، بسی بیشتر از خطراتی است که ممکن است متوجه آنها شود^(۲).

چهار. بهبود روابط عربستان سعودی و ایران:

پادشاهی عربستان سعودی برای جهت دهی سیاستهای بین المللی در منطقه ابزارهای مختلفی در اختیار دارد. سیاست خارجی عربستان سعودی در راستای چشم انداز ۲۰۳۰ میلادی، در سالهای اخیر ضمن تلاش برای زدودن عوامل تنش در منطقه، برای تقویت ثبات در خاورمیانه گامهای جدی برداشته است که توافق پکن در مورد احیای روابط عربستان سعودی و ایران، از مهمترین مصادیق این رویکرد است. از این رو، عربستان سعودی در ادامه همین رویکرد، نه تنها در مسیر تلاشهای رئیس جمهور جدید

(1) Ellie Geranmayeh, Managed reform: What Iran's new president means for European diplomacy, European Council on Foreign Relations, ۲۰۲۳/۰۷/۲۳, ۲۰۲۳/۰۷/۱۰, <https://bit.ly/۳S۳brYM>

(۲) ALON BEN-MEIR, Cooperating with Iran's new president far outweighs the risks – opinion, Jerusalem Post, JULY ۲۰۲۳, ۱۴, <https://tinyurl.com/۲۲pk۴kvr>

سنگ اندازی نخواهد کرد بلکه در روابط دوجانبه و در چارچوب منطقه ای و بین المللی از این تلاشها حمایت نیز خواهد کرد؛ چرا که کشورهای عربی حاشیه خلیج عربی به ویژه عربستان با ترسیم چشم‌اندازهای اقتصادی کلانی سودای قرار گرفتن در زمره اقتصادهای برتر جهان را دارند. از این رو، کارشناسان ایرانی بر این باورند که باید نگرانیهای عربستان سعودی و کشورهای خلیج را در نظر بگیرد؛ زیرا نگرانی آنها به هر دلیلی از ایران همچنان پابرجاست، ولی شکل بروز و مدیریت آن فرق کرده است^(۱). این کارشناسان از دولت چهاردهم می‌خواهند تا روابط با عربستان سعودی و امارات و به طور کل با مجموعه شورای همکاری خلیج را به روابط سیاسی با ثبات تبدیل کنند. که این مهم حاصل نمی‌شود مگر با دیدار سران دو کشور و استمرار این دیدارها تا ترسیم نقشه راه روابط در ابعاد اقتصادی و نظامی امنیتی میسر شود و این امر به عنوان پاشنه آشیل در ماههای آینده بروز خواهد کرد^(۲).

پنج. تفاوت‌های اصلاح طلبان و محافظه کاران در رابطه با شرق:

جزئیات روابط ایران با روسیه و چین نشان می‌دهد که ائتلاف راهبردی آنگونه که جریان محافظه کار آن را ایده آل توصیف می‌کند هم نیست بلکه برعکس، به نظر می‌رسد که دو طرف روسی و چینی از بحران ایران با غرب استفاده کرده و تنها در صدد تأمین منافع خود هستند. به عنوان مثال، برخی در ایران بر این باورند که صادرات روزانه یک میلیون بشکه نفت به چین و با بهایی کمتر از بهای جهانی، ضرورتاً به معنای موفقیت نیست؛ وانگهی، ایران به جای دریافت بهای نفت، کالاهای بی کیفیت چینی از این کشور دریافت می‌کند. چین با ۱۵ کشور از همسایگان ایران رابطه دارد. اما در ایران به خاطر تحریمها راه سرمایه گذاری تا حد زیادی مسدود است. در نتیجه، روابط سیاسی و تجاری ایران با چین به رفع تحریمها گره خورده است. اگر تحریمها نبود، و چین به نحو دیگری روی ایران حساب باز می‌کرد، در مورد مالکیت جزایر سه گانه و در کنار کشورهای عربی منطقه آن

(۱) صابر گل عنبري، پزشکيان و چالش‌های سیاست خارجی تعاملی،!، دیپلماسی ایرانی، ۲۰ تیر ۱۴۰۳ تاریخ بازدید: ۲۴/۰۷/۲۰۲۴، <https://czkqZH/bit.ly>

(۲) کامران کرمی، ایران و شورای همکاری تداوم و تغییر، روزنامه دنیای اقتصاد، ۲۴/۰۴/۱۴۰۳ تاریخ بازدید: ۲۴/۰۷/۲۰۲۴، <https://bit.ly/3zD3MmD3/ly>

بیانیه را صادر نمی کرد. همین مسأله در مورد رابطه با روسیه نیز صدق می کند؛ زیرا حمایت تهران از مسکو برای ایران هزینه زیادی داشت بدون اینکه دستاوردی داشته باشد. و شاید این مسأله تا حدی نگرانی روسیه را برانگیزد که مبادا رئیس جمهور اصلاح طلب تمایل بیشتری به غرب پیدا کند و این امر بر مشکل اوکراین سایه اندازد^(۱). اصلاح طلبان همین نابرابری ها در روابط را دستاویز قرار می دهند و خواهان ایجاد توازن در روابط و آسیب شناسی در سیاست نگاه به شرق هستند. و این مسأله در سخنان پزشک‌یان در جریان کارزار انتخاباتی به وضوح پیدا بود.

سوم. عوامل تأثیرگذار بر رهیافتهای پزشک‌یان در مورد جهان خارج

چندین عامل داخلی و خارجی بر رهیافت پزشک‌یان در مورد جهان خارج و در نتیجه، بر تحقق اهداف خارجی رئیس جمهور تأثیر می گذارد که در اینجا به مهمترین این عوامل می پردازیم:

یک. سایه رئیس جمهور فقید و بحرانهای سنگینی که از او به ارث مانده است:

درگذشت ناگهانی رئیس جمهور فقید ابراهیم رئیسی در پی سقوط بالگرد، به نوعی کارنامه او در ریاست جمهوری را در هاله ای از احساسات قرار داد. و از آنجا فرصت نیافت حتی دوره اول ریاست جمهوری را به پایان برساند، کارنامه او مورد داوری نیز قرار نمی گیرد. از این رو، پزشک‌یان در هر گامی که در سطح مردمی و یا در سطح رسمی برمی دارد، سایه رئیس جمهور سابق را نیز در کنار خود احساس می کند. و با توجه به رابطه بسیار محکم میان رئیسی و رهبر و اطاعت مطلق رئیسی از رهبر، و همچنین انسجام کامل مواضع آنها در قبال مسائل داخلی و خارجی، می توان گفت که رهبر در رأس کسانی است که عملکرد پزشک‌یان را با رئیسی مقایسه می کند. لذا، رهبر در چندین مناسبت از رئیسی تمجید کرد. به عنوان مثال، در دیدار با محمد مخبر سرپرست وزارت خارجه و وزرای کابینه دولت رئیسی، رهبر به

(۱) عبد الرضا فرجی راد، همان.

صفات رئیس جمهور فقید پرداخت و مهمترین آنها را برشمرد که از جمله آنها می توان به رعایت تعامل و عزتمندی در سیاست خارجی، ایمان عمیق به امکانات داخلی برای حل مشکلات کشور، صراحت در اعلام مواضع دینی و انقلابی و پرهیز از سخن چند پهلو که خوشایند دیگران باشد، التزام عملی به آنچه علنا اعلام می کرد، تعامل از موضع قدرت با تمامی کشورها، و اولویت بخشیدن به کشورهای همسایه اشاره کرد، تا جاییکه برخی از رهبران بزرگ دنیال در پیامهای تسلیت از وی به عنوان شخصیت برجسته یاد کردند؛ نه یک شخصیت سیاسی عادی^(۱). مسلما این ویژگیهای رئیسی در ارزیابی رابطه رهبر با رئیس جمهور جدید، به صورت پررنگ مطرح خواهد بود. به ویژه اینکه انتظار نخبگان حاکم از رئیس جمهور این است نه تنها در رویکردها بلکه در نحوه تعامل با رهبری نیز رئیسی را اسوه خود قرار داده و راه او را ادامه دهد. از سویی دیگر، ایران همچنان با مشکلات کمرشکن اقتصادی و وخامت اوضاع معیشتی و مشکلات اجتماعی ناشی از آن دست به گریبان است. علی رغم تلاشهایی که رئیسی انجام داد، اما برای دولت بعد از خود انبوه مشکلات اقتصادی و اجتماعی را به ارث گذاشته است. کارشناسان اقتصادی بر این باورند که مشکلات اقتصادی کنونی ایران از دوران جنگ نیز سخت تر است؛ زیرا در دوران جنگ از مشکلاتی چون کمبود آب، مشکلات صندوقهای بازنشستگی، تحریمها و تورم بالای ۴۰ درصد خبری نبود^(۲). همه این مشکلات که به راه حلهای فوری نیاز دارند، ریشه در مسائل خارجی دارند که پزشکین باید آنها را حل کند.

دو. اختلافات با محافظه کاران و خواستهای اصلاح طلبان:

مواضع نیروهای محافظه کار در قبال سیاست مسعود پزشکین در خصوص روابط ایران با فضای بین الملل، با توجه به اهداف خارجی و داخلی تعیین می شود. لذا، رئیس جمهور جدید از این لحاظ با دو چالش روبرو است. اول، اختلاف نظرها میان او و محافظه کاران در مورد مسائل اختلافی مخصوصا پرونده هسته ای و رابطه با غرب است. رئیس جمهور باید به

(۱) خبرگزاری تسنیم، رهبر انقلاب: دولت آقای رئیسی، دولت کار و امید و حرکت بود، <https://bit.ly/۳bxdLhp>

(۲) خبر آنلاین، هشدار تلخ اقتصاددانان درباره «توقف» اقتصاد ایران / تاجیک: ۱۲۰ میلیارد دلار یارانه انرژی پرداخت می شود، ۲۴ تیر ۱۴۰۳ تاریخ بازدید: ۲۴/۰۷/۲۰۲۴، <https://bit.ly/۳cBZyRC>

راه‌حلهایی دست‌یابد که رضایت‌محافظه‌کاران را برای تصویب تصمیمات خود جلب کند. چالش دوم نیز در بازتاب موفقیت‌های رئیس‌جمهور بر روند سیاسی داخلی است. زیرا موفقیت‌های پزشکیان نظر مثبت مردم را به برنامه‌های اصلاح‌طلبان جلب می‌کند و شانس این جریان را در انتخابات آینده افزایش می‌دهد. از این رو، احتمالاً محافظه‌کاران در مقابل تلاش‌های خارجی پزشکیان سنگ‌اندازی کنند و این مانع‌تراشی نه از روی اختلاف نظر بلکه با هدف ناکام ساختن جریان اصلاح‌طلب در بازسازی پایگاه مردمی و حضور سیاسی در جامعه صورت می‌گیرد. و نشانه‌های این رقابت خود را در قالب حمله‌محافظه‌کاران به پزشکیان به خاطر نقش پررنگ ظریف در فضای سیاسی خود را نشان داده است. تا جایی که روزنامه اصولگرای کیهان در سرمقاله خود این سؤال را مطرح کرده که آیا پزشکیان ریاست جمهوری را به ظریف اجاره داده است؟^(۱) و احتمالاً کم‌تجربگی رئیس‌جمهور جدید در عرصه سیاست خارجی، او را بر آن داشته است که بیشتر به ظریف و دیگر سیاستگران با تجربه اتکا داشته باشد. و همین امر نیز انتقادهایی را برانگیخته است.^(۲)

در مقابل، اصلاح‌طلبان در سطح نخبگان و عامه مردم انتظار دارند که رئیس‌جمهور پزشکیان با ایستادگی در مقابل جریان محافظه‌کار، وعده‌های خود در حوزه سیاست خارجی را عملی سازد. آذر منصوری رئیس‌جبهه اصلاح‌طلبان در دیدار با رئیس‌جمهور منتخب از او خواست که دولت وی نماد تغییر و امید باشد نه ادامه وضع موجود. وی همچنین تأکید کرد که جبهه اصلاحات پیش و پیش از پزشکیان باید پاسخگوی عملکرد دولت وی باشد.^(۳) علی‌رضا علوی سیاستمدار اصلاح‌طلب نیز بر همین باور است. به باور او دولت پزشکیان در صورتی موفق می‌شود که نماد تغییر و پیشرفت باشد. و اگر این دولت تداوم وضع موجود باشد، به معنای باخت اصلاح‌طلبان است که در تمام انتخابات آینده شانس خود را از دست می‌دهد.

(۱) غیث علاو، مانشیت ایران: سؤال لبزشکیان.. هل استأجر ظریف الرئاسة منك؟، وبسایت الجاده، ۲۰۲۳/۰۷/۲۴، تاریخ بازدید: ۲۰۲۴/۰۷/۲۴، <https://aljadah.media/archives/۷۸۳۹۰>

(۲) Jason M. Brodsky, Don't fall for the spin that Iran's new president, Masoud Pezeshkian, is a reformer, the Jewish Chronicle, ۲۰۲۳/۰۷/۲۴، ۲۰۲۳/۰۷/۰۸، <https://bit.ly/۳۵VhFj۲>

(۳) وبسایت انتخاب، دیدار رئیس‌جبهه اصلاحات با رئیس‌جمهور منتخب، ۲۵ تیر ۱۴۰۳، تاریخ بازدید: ۲۰۲۴/۰۷/۲۴، <https://bit.ly/۳y۸Y1Dw>

دهند^(۱). اما این مطالبات اصلاح طلبان گاهی با رویکردهای رهبر، جریان محافظه کار و سپاه پاسداران در تضاد است و مسعود پزشکیان ناچار برای اینکه همراهی آنان را در سیاست خارجی کسب کند، باید در حوزه سیاست داخلی به آنها امتیاز دهد. و برعکس این نیز ممکن است. و در هر دو حالت، اصلاح طلبان که از رئیس جمهور می خواهند به وعده های خود جامه عمل بپوشاند، وی را مورد انتقادهای گسترده ای قرار می دهند که این انتقادهای ممکن است پایگاه مردمی پزشکیان و رابطه او با جریان اصلاح طلب دوره دوم ریاست جمهوری را به مخاطره اندازد.

سه. نقشهای سپاه پاسداران و موضع شبه نظامیان مورد حمایت ایران:

تقویت نفوذ منطقه ای ایران مرهون سپاه پاسداران و سپاه قدس است و همین امر نیز سپاه پاسداران را به یکی از بازیگران اصلی در سیاست خارجی ایران بدل کرده است؛ به گونه ای که فعالیتهای سپاه بر تصمیمات خارجی در مورد بسیاری از مناطق سایه انداخته و حتی در مواردی، به جای دستگاه دیپلماسی کشور وارد عمل می شود. نظر به انسجام مواضع، محافظه کاران نسبت به اقدامات سپاه پاسداران در مورد سیاست خارجی کشور اعتراضی ندارند. اما معمولا اصلاح طلبان که می خواهند در چارچوب نهادهای دولت از اختیارات خود استفاده کنند، با این اقدامات سپاه مشکل دارند؛ در مقابل، سپاه پاسداران نیز که جایگاه آن در قانون اساسی تعریف شده است، همچنان بر ادامه خط انقلاب تأکید دارد^(۲). اقدامات سپاه پاسداران تقریباً به روابط با شبه نظامیان و دیگر بازیگران غیر دولتی محدود می شود که مورد مخالفت کشورها قرار می گیرد و یا حداقل برای آنها دردسرساز است. تصمیم سازان در سطح منطقه و بین الملل ساختار نظام ایران و نفوذ سپاه پاسداران و رابطه آن با رهبر را به درستی درک می کنند.

(۱) علی رضا علوی تبار، اگر کابینه پزشکیان نماد تداوم وضع موجود باشد همه باخته ایم، وبسایت رویداد ۲۴، ۲۴ تیر ۱۴۰۳ تاریخ بازدید: <https://bit.ly/۳۷۰ih۳U،۲۰۲۴/۰۷/۲۴>

(۲) حادثه ترور قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس، از مهمترین مواردی بود که ماهیت رابطه میان سپاه پاسداران و ریاست جمهوری و وزارت خارجه را بر ملا کرد. محمد جواد ظریف در خاطرات خود فاش کرده است که سپاه پاسداران از طریق نخست وزیر عراق به آمریکا اطلاع داده بود که ایران با یک حمله نمادین به پایگاه نظامی آمریکا به ترور قاسم سلیمانی پاسخ خواهد داد. این در حالیست که خود او از این مسأله بی خبر بود. بعدها، رئیس جمهور حسن روحانی نیز این سخنان ظریف را تأیید کرد. همزمان، دونالد ترامپ رئیس جمهور آمریکا نیز گفت که او موافقت کرده است که در مقابل حملات هماهنگ شده ایرانی ها در پاسخ به ترور قاسم سلیمانی، پاسخی ندهند.

و می دانند که موضع واقعی ایران در اقدامات سپاه پاسداران نمود می یابد نه در اظهارات مقامات وزارت خارجه و نمایندگیهای دیپلماتیک ایران. و رئیس جمهور جدید برای جلب اعتماد همسایگان و جامعه بین الملل باید این معادله را دگرگون سازد.

گروههای شبه نظامی مورد حمایت ایران در منطقه عربی در مواردی که به محاسبات رقابت با نیروهای سیاسی رقیب بر سر قدرت و نفوذ در داخل کشورهای خودشان مربوط می شود، تا حدودی آزادی عمل دارند. این گروهها نیز تا حدودی از تأثیر احتمالی بازگشت اصلاح طلبان و گرایش آنان به غرب و فاصله گرفتن از روش رئیسی در دیپلماسی میدان نگرانی دارند. و شاید همین نگرانیها آنان را به تشدید تنشها سوق دهد تا دیپلماسی دولت جدید را با چالش روبرو سازد. و حتی در صورت حصول توافقاتی میان سپاه و رئیس جمهور پزشکیان، احتمالاً سپاه به سختی بتواند این گروهها را قانع سازد که به این توافقات پایبند باشند^(۱).

چهار. بازگشت احتمالی ترامپ به کاخ سفید:

شانس دونالد ترامپ برای بازگشت به کاخ سفید مخصوصاً بعد از ترور نافرجام او رو به افزایش نهاده است. در آن سو، حزب دموکرات در پی کناره گیری بایدن از کارزار انتخاباتی در حال عبور از یک بحران است؛ گفتنی است پس از آنکه بایدن در اولین مناظره خود در مقابل ترامپ بسیار ضعیف ظاهر شد، و همچنین به خاطر وضعیت نگران کننده روحی اش، با اصرار نخبگان حزب دموکرات از رقابت انتخاباتی در مقابل ترامپ کناره گیری کرد. هر چه ترامپ به کاخ سفید نزدیکتر می شود، مأموریت رئیس جمهور جدید برای دستیابی به توافق هسته ای و یا توافقات جزئی مورد رضایت طرفین، سخت می شود؛ زیرا ترامپ در قبال ایران موضع سرسختانه ای دارد. او در دوره اول ریاست جمهوری خود تنها به خروج از برجام اکتفا نکرد و دستور ترور ژنرال قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس را نیز صادر کرد. شاید مطرح شدن نام ایران در بحثهای مربوط به ترور نافرجام ترامپ، گویای تضاد دو کشور در صورت پیروزی ترامپ باشد. به ویژه اگر قبل از

(۱) صابر گل عنبری، همان.

آنکه ایران موفق به گذر از آستانه هسته ای شود، ترامپ بنا به درخواست برخی به همان شیوه قبلی خود در قبال ایران یعنی فشار حداکثری روی آورد و با توسل به قدرت بازدارندگی نظامی، ایران را وادار سازد در قبال یک معامله مادی از برنامه هسته ای و حمایت از نیابتی های خود دست بردارد.^(۱)

پنج. صعود راست افراطی در اروپا:

معمولا ایران تلاش می کند در توازن روابط خود با غرب ایالات متحده و اتحادیه اروپا از کارت اروپا استفاده کند. و در این زمینه به برقراری روابط چندجانبه و یا دوجانبه اهتمام می ورزد و تلاش می کند از اختلافاتی که میان آمریکا و کشورهای اروپایی وجود دارد استفاده کند. اما صعود راستگرایان در انتخابات اخیر اتحادیه اروپا با آن موضع خصمانه ای که در قبال ایران دارند، اصلا به نفع ایران نیست. زیرا حزب مردم اروپا که مهمترین جریان در کمیسیون اروپا است با اصل اجماع در اعمال تحریمهای اتحادیه اروپا علیه نظامهای تمامیت خواه جهان مانند روسیه و ایران مخالف است. اما جریان راست افراطی براین باور است که باید در قبال برنامه هسته ای و موشکهای بالستیک، حمایت ایران از تروریسم و همچنین دیپلماسی گروگانگیری سیاست سخت گیرانه تری را در پیش گرفت. جریان راست افراطی همچنین کمیسیون اروپا را تحت فشار قرار می دهد تا سپاه پاسداران ایران، حوثی های یمن و حزب الله لبنان را در لیست سازمانهای تروریستی قرار دهد. از این رو، انتظار می رود که اتحادیه اروپا در آینده با وضع تحریمهای بیشتر علیه افراد و نهادهای ایرانی و همچنین تحریم افراد و نهادهای مرتبط با ایران در عراق، سوریه، لبنان و یمن سیاستهای سختگیرانه تری در قبال ایران روی دست گیرد.^(۲) از این رو، جای شگفت نیست که کمیسیون اتحادیه اروپا به خاطر حمایت نظامی ایران از روسیه در جنگ اوکراین و همچنین حمایت از گروهها و شبه نظامیان مسلح در خاورمیانه و منطقه دریای سرخ، تحریمها علیه ایران را تمدید کند.^(۳)

(1) ELI DIAMOND, Prepare for a Nuclear Iran, NATIONAL REVIEW, ۲۰۲۳/۰۷/۲۳, ۲۰۲۳/۰۷/۱۳, <https://bit.ly/۳zMAIAM>

(۲) صابر گل عنبری، همان.

(۳) خبرگزاری تسنیم، تمدید تحریم های یکجانبه اروپا علیه ایران، <https://bit.ly/۳zHN۶۳g>

شش. روابط تنش آلود با اسرائیل در خاورمیانه:

اسرائیل، ایران را مسئول حوادثی می داند که بعد از توفان الاقصی در هفتم اکتبر ۲۰۲۳ میلادی رخ داده است؛ چرا که ایران حمایت‌های مالی، تسلیحاتی و آموزشی به حماس ارائه می دهد. همچنین اسرائیل ایران را متهم می سازد که میان شبه نظامیان شیعی در لبنان، عراق و حوثی های یمن برای انجام حملات متنوع به اسرائیل هماهنگی ایجاد می کند. گذشته از همه اینها، ایران با حمله مستقیم به اسرائیل معادله دیرینه بازدارندگی را بر هم زده است. از این رو، تل آویو برای ممانعت از هرگونه دستاورد خارجی ایران و در رأس آنها پرونده هسته ای از هیچ تلاشی فروگذار نخواهد کرد. و نه تنها بیش از گذشته در مقابل برجام سنگ اندازی می کند بلکه سیاست آمریکا در آینده خاورمیانه این است که بیش از هر زمان دیگری، اسرائیل را در مسائل امنیتی منطقه دخیل سازد^(۱).

چهارم. میزان تغییر در سیاست خارجی ایران در زمان پزشکیان

با توجه به فرصتها و چالشهای موجود در مسیر رئیس جمهور جدید، می توان میزان تحول و تغییر در سیاست خارجی ایران در زمان ریاست جمهوری او را بر اساس این عوامل تعیین کرد:

یک. تغییر ناپذیری خطوط اصلی در سیاست خارجی ایران:

رئیس جمهور چه اصلاح طلب و چه محافظه کار باشد، نمی تواند خطوط کلی سیاست خارجی ایران در مورد طرح توسعه طلبانه منطقه ای ایران، برنامه هسته ای و موشکهای بالستیک که توسط رهبر تعیین شده است و خطوط قرمز نظام به حساب می آید را تغییر دهد؛ زیرا بر اساس ماهیت نظام و مواد قانون اساسی، رهبر در تعیین مضمون سیاست خارجی کشور اختیارات گسترده ای دارد. اما اختیارات رئیس جمهور در این حوزه ها، بسیار محدود است. او تنها مأمور اجرایی ساختن سیاستهای کلی خامنه ای است. حتی در اجرای سیاستهای خارجی، سپاه پاسداران به حکم اینکه مستقیماً زیر نظر رهبری فعالیت می کند و از او دستور می گیرد، گوی

(۱) وحدة الدراسات الأوروبية، ما بعد صعود اليمين: آفاق سياسة الاتحاد الأوروبي الخارجية تجاه الشرق الأوسط ومنطقة الخليج، مركز الامارات للسياسات، ۱۹/۰۶/۲۰۲۴ تاریخ بازدید: ۲۴/۰۷/۲۰۲۴، <https://fu.pw/9shgVbWJ>

سبقت را از دولت می‌ریاید. وانگهی، پستهای حساس در نهادهای امنیتی، دفاعی و سیاست خارجی در اختیار افرادی از سپاه پاسداران است. به محض اعلام پیروزی رئیس‌جمهور جدید، خامنه‌ای ویژگی‌هایی که می‌خواهد در سیمای دولت کنونی ببیند را به عنوان توصیه گوش زد کرد. او رئیس‌جمهور جدید را به ادامه راه ابراهیم رئیسی در مورد دیپلماسی اقتصادی و تقویت روابط با کشورهای همجوار تشویق کرد. پزشک‌یان نیز در پاسخ بر اطاعت و فرمانبرداری از توصیه‌های رهبر و همچنین رابطه‌ی حسنه با سپاه پاسداران تأکید کرد.

دو. تداوم پروژه‌ها و سیاستهای منطقه‌ای:

با توجه به اظهاراتی که پزشک‌یان قبل و بعد از پیروزی در انتخابات ریاست جمهوری ابراز داشت، انتظار نمی‌رود که در موضع ایران در قبال اسرائیل و جنگ ویرانگر در غزه، پروژه منطقه‌ای ایران، حمایت همیشگی از محور مقاومت و حضور سپاه پاسداران در عراق، سوریه، لبنان، یمن و فلسطین تغییری حاصل شود. همچنین با توجه به اظهارات مثبت خامنه‌ای در مورد بهبود روابط با کشورهای خلیج و در رأس آنها پادشاهی عربستان سعودی پزشک‌یان در این مورد، راه رئیس‌جمهور فقید را ادامه خواهد داد. اما او در این مسیر در موازنه میان حمایت از دیپلماسی میدان که غالباً با مواضع کشورهای عربی در تضاد است و میان دیپلماسی گفتگو و گشایش و تداوم روابط با کشورهای همسایه و جهان با چالش روبرو خواهد شد. همچنین منافع راهبردی ایران در مناطق نفوذ در منطقه عربی و تلاشهای تهران برای پاسداری از دستاوردهای پروژه توسعه طلبانه خود، نوید تغییرات عمده‌ای در سیاست خارجی در دوره پزشک‌یان را نمی‌دهد. بسیاری از ناظران بر این باورند که موضع حمایتی پزشک‌یان در قبال محور مقاومت گویای این واقعیت است که در دوره او هیچ تغییری در سیاستهای ایران در مورد پروژه توسعه طلبانه حاصل نخواهد شد. هرچند که برخی از امکان بازگشت مجدد سناریویی که در زمان حسن روحانی - ظریف مبنی بر کشمکش میان وزارت خارجه و سپاه پاسداران در پی دخالت سپاه پاسداران در مأموریت‌های دیپلماتیک روی داد سخن می‌گویند، اما با توجه به اینکه

پزشکیان با خامنه ای و سپاه پاسداران رابطه نیکی دارد، وضعیت در دوره او با دوره روحانی متفاوت خواهد بود.

سه. خلاصه شدن تغییر مورد انتظار در ابزارها و نتایج:

هرچند که تغییر در رهیافتهای سیاست خارجی بسیار سخت است، اما رئیس جمهور می تواند در مورد جهان خارج در حیطه محدودی که نظام اجازه داده است، از اختیارات خود استفاده کند و معمولاً این حیطه به ابزارهای اجرای سیاست خارجی و نتایج آن و همچنین به ادبیاتی که در مقابل جهان خارج به کار گیرد خلاصه می شود. انتظار می رود بر خلاف محافظه کاران که سیاست بسته و جنبه ایدئولوژیک را بر رویکرد عملگرایانه در قبال جهان خارج ترجیح می دادند و با لحن تنیدی با جهان سخن می گفتند، رئیس جمهور جدید با رویکرد عملگرایانه و با ادبیات ملایم تری با غرب سخن بگوید. در نتیجه، پیروزی پزشکیان فرصتی است که تهران برای ارتباط با غرب کسب کرده است. البته نظام نیز نیاز دارد تا پیش از روی کار آمدن ترامپ بتواند با رویکرد عملگرایانه ای با جهان غرب ارتباط برقرار کند؛ زیرا نظام ایران تجربه خوبی از دوران ترامپ ندارد. از این رو، پزشکیان با تفکر میانه، موضع میانه و سیمای خندانیش فرصتی برای نظام پدید آورده است تا به دور از هرگونه تنش به پای میز مذاکره بازگردد. شایان ذکر است که دولت رئیسی نیز با میانجیگری پادشاهی عمان با غرب مذاکره کرد و توانست با استفاده از موضع دولت جو بایدن دستاوردهایی چون افزایش صادرات نفت و استرداد اموال بلوکه شده به دست آورد. اما احتمالاً رئیس جمهور پزشکیان بتواند کانالهای بهتری ایجاد کند و با گفتگوهای مستقیم با غرب به یک موفقیت دیپلماتیک دست یابد. اما اگر آنطور که انتظار می رود مذاکرات به درازا بکشد، احتمال دارد با افزایش شانس انتخاباتی ترامپ، نام او در نوامبر ۲۰۲۳ میلادی از صندوق رأی بیرون آمده و مانع بزرگی بر سر گفتگوها ایجاد کند.

با توجه به اینکه محمد جواد ظریف مهندس برجام ۲۰۱۵ میلادی در کارزار انتخاباتی به عنوان معاون پزشکیان در سیاست خارجی نقش داشته است، و هم اکنون معاون راهبردی او شده است. لذا می توان گفت که احتمال

یک پیشرفت دیپلماتیک در توافق نامه هسته ای وجود دارد؛ هرچند که نظر نهایی در این مورد را رهبر و نهادهای زیر نظر رهبری می زنند.

چهار. سقف احتمالی انتظارات از احیای گفتگوهای برجامی:

علی رغم اینکه در سایه مواضع تقابلی و متضاد ایران و ایالات متحده و روند انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، حصول یک پیشرفت دیپلماتیک که به بازگشت ایالات متحده به برجام و رفع تحریمها منجر شود دور از انتظار است، اما به هر حال، این امکان وجود دارد که تلاشهای احتمالی دولت پزشکیان در مراحل اولیه منجر به گامهای مشخصی در برنامه هسته ای شود. یعنی ممکن است ایران با کاهش میزان تولید اورانیوم غنی سازی شده، با بازدید بازرسان آژانس بین المللی انرژی هسته ای از تأسیسات هسته ای موافقت کند و در مقابل، واشنگتن نیز محدودیتهای بیشتری را از صادرات نفت ایران بردارد. و با صندوق بین المللی پول در مورد حذف ایران از لیست سیاه که مانع جذب سرمایه های خارجی و دسترسی به شبکه های بین المللی بانکی شده و به بحرانهای داخلی دامن زده است، همکاری کند. و اروپایی ها نیز متعهد شوند تا زمان فرا رسیدن تاریخ انقضای قطعنامه ۲۲۳۱ و پایان یافتن تمام تحریمهای هسته ای سازمان ملل علیه ایران تحریمی علیه ایران وضع نکنند.

اما با این همه، موانع زیادی فراروی رئیس جمهور جدید قرار دارد که از جمله آنها می توان به محدودیت اختیارات وی، بحرانهای داخلی، نحوه تعدیل قانون کاهش تعهدات هسته ای در سایه تسلط محافظه کاران بر نهادهای کشور و مخصوصا مجلس، شرایط بحران منطقه ای، درگیری نیابتی ها در جنگهای کنونی خاورمیانه، و بحران اعتماد میان نظام ایران و نهادهای قدرتمند در ایالات متحده اشاره کرد. در نتیجه نمی توان انتظار داشت که در رهیافت ایران در قبال جهان خارج تغییرات ریشه ای حاصل شود. زیرا رئیس جمهور ناچار است بر اساس شرایط، برنامه ها و اهداف نظام ولی فقیه کار کند. در نتیجه، تأثیر پزشکیان در مدیریت و هماهنگ کردن سیاست ایران در قبال جهان خارج خلاصه خواهد شد.

با توجه به این واقعیت که خطوط کلی سیاست راهبردی ایران صرفاً در اختیار رهبر است و رئیس جمهور توان تغییر آن را ندارد، پرونده روابط خارجی و مخصوصاً برجام و رفع تحریمها مهمترین چالشهای فراروی رئیس جمهور منتخب اصلاح طلب است. به همین سبب رئیس جمهور از همان ابتدا اعلام کرد که در مورد رویکردهای سیاست خارجی کشور مانند حقوق هسته ای ایران، اتخاذ موضع در برابر اسرائیل و پروژه منطقه ای، از سیاستهای کلی رهبر پیروی می کند. او به ابزارهایی چشم دوخته است که ممکن است برای تحقق این اهداف و رفع تحریمها از آنها بهره برداری کند. صرف نظر از اینکه چه کسی سکандار وزارت خارجه شود، روند تصمیم سازی با دیگر نهادهای زیر نظر رهبری که در اختیار جریان محافظه کار هستند، دچار مشکلات و پیچیدگیهایی خواهد شد.

مسعود پزشکیان فرصتهای داخلی و خارجی در اختیار دارد. و در صورتیکه به درستی از آنها استفاده کند می تواند بر نیروهای رقیب خود در نهادهای کشور فائق آید. و از قدرتهای منطقه ای و بین المللی نیز که منافع خود را در تقویت اصلاح طلبان و کاهش تنشهای خارجی می بینند، امتیازاتی بگیرد. اما از سویی دیگر، نباید از نظر دور داشت که رئیس جمهور جدید در رسیدن به اهداف خود مخصوصاً در ماههای اول ریاست جمهوری اش که با ایام انتخابات ریاست جمهوری آمریکا مصادف است، با چالشهایی روبرو خواهد شد. از این رو، به احتمال زیاد رئیس جمهور جدید می تواند در میان مدت، دستاوردهایی کسب کند و در مسائل مورد اختلاف در روابط خارجی ایران و در رأس آنها گفتگوهای هسته ای و برنامه موشکهای بالستیک نیز پیشرفتهایی داشته باشد.

